

Zajímavým příkladem je velký pokus o zachycení všech hlavních ukazatelů světového vývoje, který sice není zaměřen pouze na mezinárodní politiku, ale má pro její výzkum rozhodující význam, i když je zároveň pojímán jako základ mezinárodních komparativních studií.¹⁷⁾ Nejdříve udává vlastní ukazatele, které dále dělí na: lidské zdroje, [populace, porodnost, úmrtnost, zaměstnání, růst obyvatelstva, podíl žen]; vládu a politiku [vládní výdaje, vojenský rozpočet, ale také stabilita systému, výsledky voleb, zvláště podíl komunistických hlasů]; komunikace [tisk, rádio, televize]; bohatství (rozloha, hustota obyvatel, hrubý národní produkt na obyvatele, spotřeba, zaměstnanost a nezaměstnanost, rozdělení daní a půdy); dále jsou skupiny zdraví, výuka, náboženství, rodina atd. — celkem 75 základních ukazatelů pro 133 zemí většinou pro léta 1955—1960, ale mnohdy i pro další období. Druhá část obsahuje propočítané korelace mezi hlavními ukazateli dovedené v základních trendech výhledově do roku 1975. I zde je zdůrazněno, konečně stejně jako v samostatných studiích, že nejde o příčinný vzájemný vztah a že výhledy neznamenají předvídaní, nýbrž pouze předpoklad vývoje, jestliže dosavadní trendy budou pokračovat.

Nejen pro nás, ale pro hodnocení celkové je jistě zajímavé zařazení Československa, u něhož tabulky a korelace ukazují, že v roce 1975 se posune v hrubém produktu i v úrovni na hlavu na čtvrté místo na světě před Británií, Francií, Belgií atd. Tento předpoklad byl ovšem narýsován na základě údajů a vývoje do roku 1960; následující šedesátá léta však přinesla zcela jiný trend.

Zatím ovšem byly již v tisku oznámeny další podobné systematické pokusy a jistě je podnětná myšlenka, v této souvislosti zdůrazňovaná, že by měla být vytvářena

velká mezinárodní střediska, která by kvantitativně shromažďovala, základně zpracovávala a publikovala všechny podstatné ukazatele, a tak vytvářela předpoklady pro skutečnou vědu o mezinárodní a komparativní politice.

Snad by tím bylo možné odstraňovat i dosavadní subjektivismus ve vytyčování ukazatelů, který platí nejen pro všechny kvantitativní studie zaměřené na širší otázky mezinárodní politiky, ale také pro velmi úzce pojaté práce. Zde jistě zůstává jeden z dalších problémů tohoto přístupu. Dalším ovšem je velká nákladnost, která zatím podmiňuje možnost vědeckého projektu získáváním nadace, což samozřejmě opět může ovlivňovat i jeho zaměření. Zároveň vyžaduje speciální matematickou a statistickou výchovu.

Dosavadní výsledky ovšem ukazují, že těžiště kvantitativního přístupu se zatím více soustřeďuje na komparativní směr. O tom svědčí i další velký sborník studií, který do jisté míry navazuje na výše uvedený souhrn světových ukazatelů a využívá jeho dat a který je věnován komparativnímu výzkumu národů (případně přesněji států).¹⁸⁾ Přináší studie o obecných otázkách teorie a metody kvantitativního komparativního studia, přehled institucí, především v USA, ale i v mezinárodním měřítku — zvláště v OSN a v UNESCO, jež se zaměřují na shromažďování, třídění a využívání kvantitativních dat.

I když dosavadní výsledky využívání kvantitativních metod a přístupů se dotýkají problematiky mezinárodních vztahů a speciálně mezinárodní politiky převážně jen dílčím způsobem, je třeba s nimi počítat a rovněž marxistická věda o politice, a tedy také o mezinárodní politice bude muset věnovat výsledkům kvantitativních studií soustavnou pozornost a také je sama rozvíjet.*

Vladimír Soják

V PRAZE PO MNICHOVU

G. Kennan, *From Prague after Munich*, Princeton University Press 1968, 266 str.

Ve své recenzi Kennanových *Pamětí 1925—1950* v Mezinárodních vztazích č. 2/1968 jsem již upozornil na druhou Kennanovu knihu, tentokrát věnovanou výhradně událostem u nás v roce 1938 až 1940, která vyšla v květnu tohoto roku.

Autor vysvětluje vznik knihy *Z Prahy po Mnichovu* tím, že po napsání „Pamětí“ mu zbylo na 300 stran zpráv a poznámek z doby jeho působení v Praze. Sám sebekriticky říká, že to byl „materiál v mnoha směrech nevyvážený a neúměrný, což bylo

¹⁷⁾ B. M. Russett, H. R. Alker, K. W. Deutsch and H. D. Lasswell, *World Handbook of Political and Social Indicators*, New York 1964.

¹⁸⁾ R. L. Merritt and S. Rokkan, ed., *Comparing Nations. The Use of Quantitative Data in Cross-National Research*, New Haven and London 1966.

* To se znovu potvrdilo ve výkladu prof. K. W. Deutsche, o němž viz informaci na str. 55.

z části zaviněno nedostatkem historických znalostí, omezeným rozsahem osobních styků, bylo to omezeno četbou, cestami a osobním stykem“. Naproti tomu musím říci, že naopak Kennan znalostí naší historie, tím, že se mohl všude u nás domluvit (znal perfektně rusky a německy), že mohl číst naše knihy a tisk, že procestoval křížem kražem republiku, se za krátkou dobu působení v Praze zařadil mezi nejlépe informované diplomaty a cizí pozorovatele.

Doslov k jeho knize napsal bývalý německý emigrant F. Heymann, jenž u nás žil mezi 1932—1939 (dnes univerzitní profesor v USA) a jenž v doslovu dokazuje, že zná i nejnovější naši literaturu a také knihy vydávané českými a slovenskými emigranty v cizině. Tvrdí o Kennanovi, že má jedinečný dar chladného rozboru, neobyčejný cit pro psychologický základ politické situace, dar fotografické přesnosti a předvídacosti. Zajímavé je Kennanovo odůvodnění, proč tuto knihu vydává. Soudí, že kniha může sloužit pracovníkům na československých dějinách, na dějinách nacismu i II. světové války, ale především těm, „kdo studují pokus vojensky silného státu ovládnout a zcela kontrolovat v moderních podmínkách malého, bezmocného, ale vysoce vyvinutého souseda, pro jehož národní hrdost, národní citění a požadavek nezávislosti má jen pohrdání“. Tento materiál má ukázat dnešní veřejnosti hrůznost a marnost podobného pokusu.

Ústřední osou knihy je Kennanovi problém kolaborace se zlem. Tyto podstatné odstavce jeho předmluvy třeba citovat doslova: „Zprávy obsahují úsudky o osobách. Úsudky o nich ve zprávách obsahují nejlepší úsudek, jaký jsem si tehdy mohl vytvořit na základě mi dostupných informací. Abych neporušil historickou cenu těchto dokladů, nechávám je nezměněny. Nemají však být považovány za výraz názorů, jaké bych si dnes vytvořil o těchto osobách a jejich činnosti. Je možné a dokonce pravděpodobné, že některé úsudky byly chybné či nedoložené. Omlouvám se těm, kdož dosud žijí. Dnes, když se dívám na strašné problémy, před nimiž tyto osoby tehdy stály, a tragický osud, k němuž všichni, téměř bez výjimky, šplí, lituji jich více než tehdy a stydím se trochu za nerozvážnost, se kterou jsem tehdy soudil jejich osoby a jejich činnost. Z tohoto důvodu byl bych nesmírně šťasten, kdyby tyto mé zprávy, snad neobratně a letmo načrtnuté, posloužily k osvětlení nejstaršího a nejvíce nepoddajného dilematu lidstva — dilema částečné součinnosti se zlem za účelem

jeho maximálního zneškodnění v opaku proti nekompromisnímu, heroickému, ale sebevražednému odporu za cenu podstatného oslabení právě oněch sil, které by se mohly v daný okamžik proti zlu postavit. Každý, kdo měl co dělat tehdy s Československem, byl zabrán na roky tímto dilematem. Právě různost reakcí na toto dilema tvoří jádro mé knihy a vše musí být posuzováno z hlediska krutosti samotného dilematu.“

Kennan rozlišuje v předmluvě českou protektorátní vládu od slovenské luďácké vlády. „Většina členů protektorátní vlády, včetně starého presidenta Háchy, přijala zodpovědná místa v dobrém úmyslu, ač s těžkým srdcem, v dobré víře, že jejich činnost při nejmenším zmírní katastrofu, která dopadla na jejich národ, a pomůže k tomu, že Němci budou dál uznávat Čechy jako národ a dovolí, aby česká kultura to vše přežila až do lepších dnů. Zda tato kalkulace byla správná či nikoliv, to překročuje rámec tohoto přehledu. Stačí říci, že jakmile došlo k válce, Němci vršili na tyto muže poníženi za ponížněním, porážku za porážkou, zklamání a urážky. Ministři protektorátní vlády přece však zápasili za rostoucí bezmocnosti a agonie až k potupnému a absurdnímu konci, takže nebylo za debaklu 1945 lehké zjistit, co se s každým z nich stalo. Z těch, kteří se později dostali před soud jako kolaboranti, někteří byli úplně zproštěni viny, někteří jen lehce potrestáni, někteří s velkou přísností. Háchovi, jehož utrpení bylo zvláště patetické a tragické, osud dopřál, že zemřel ve vězení před procesem.“

„Přirozeně na Slovensku byla situace zcela jiná. Vůdcové Slováků byli daleko více zapleteni s Němci nežli Češi. Slováci přijali kolaboraci s Hitlerovým Německem dychtivě a s radostí, kdežto jejich čeští partneři se podřídili Hitlerovi jen s odporem a sevřeným srdcem. Slováci nejen sloužili jako nástroj nacistické zahraniční politiky, oni přímo s nadšením přijali a proti vlastnímu lidu aplikovali principy nacismu. V tom směru se slovenští vůdcové provinili daleko více nežli vůdcové Čechů. Povstání v roce 1944 proti jejich režimu vyvolalo pro ně krvavý a ponižující německý zákrok. Po něm brzy následoval vstup Rudé armády. V konečném zametání 1945 se slovenští vůdcové téměř bez výjimky dočkali tragického a potupného konce.“

Druhou republiku srovnává Kennan se Schuschniggovým režimem v Rakousku před anšlusem. Okupaci předvídal od října 1938, poslední jeho zpráva před okupací se týká napětí mezi Prahou a Bratislavou

a okupaci dává do závislosti na slovenské otázce, ač je faktem, že Hitler o okupaci rozhodl koncem ledna nezávisle na otázce Slovenska.

Již v květnu 1939 hlásí do Washingtonu, že Eliáš je hotov podat totální demisi, čeká jen na vhodnou zahraniční událost, kterou by byla dohoda Sovětů se Západem. Musel by zmizet předně N. Chamberlain. V stejnou dobu hlásí již začátky formování našeho odboje a v srpnu 1939 po informaci zřejmě z vedení odboje i Eliášovy vlády hlásí, že se podařila dohoda Eliášovy vlády s akcí dr. Beneše v Londýně, takže napříště půjde o dohodnutý postup mezi emigrací a Eliášovou vládou.

Autor znal dobře z blízka celou garnituru českých a slovenských politiků, i dokonce skupinku operetních politiků z Podkarpatské Rusi; měl neobyčejný talent vstihnout „ducha místa“, ať to byla Praha, Bratislava či dokonce Ostrava, kde porozuměl promísenosti tří národností a snadnému přechodu z jedné národnosti do druhé.

Dar předvídavosti prokázal autor ve zprávách hned po Mnichově, v nichž předpověděl, že Němci budou nuceni přikročit k okupaci zbylého území, ve zprávách, kde předem vyhlásil budoucí boj Němců s Čechy v protektorátě a jeho výsledek.

Měl informátory v kruhu kolem generála Eliáše, v kruzích tvořících se odboje (Zdeněk Bořek Dohalský), mezi Slováky, Rusíny.

Ještě před příchodem Neurathovým napsal, že Neurath bude jen stínovou figurou za K. H. Frankem.

Odhaduje dobře plus i minus skupin na scéně. Když mluví o odhodlání Eliášovy vlády k demisi, říká „to by nesměli být Češi, aby neměli sklon k otálení a váhání, tak se jim může stát, že budou zaskočeni Němci“.

Když rozebírá možnosti protiněmeckých skupin či proudů na Slovensku, vidí mezi nimi slovenské protestanty, u luďáků skupinu kolem Sidora, ale za největší potenciální nebezpečí pro režim i Němce považuje komunistické hnutí velmi dobře vedené schopnými vůdci.

Kennan považuje za nejlepší svou souhrnnou zprávu z října 1940 o půldruhém roce protektorátu. V tom se s ním neshodují ani já ani prof. F. Heymann. Shodně s Heymannem nacházím právě v této zprávě několik sporných míst, v nichž Kennanovi nelze dát za pravdu.

Kennan při svém hodnocení Mnichova počítal se skutečností, že Československo neleželo ve sféře životních zájmů Anglie a Francie a že tehdy jedinou velmocí ve

středoevropském prostoru bylo Hitlerovo Německo. Proto již na str. 5 čteme, že „Československo je konečně středoevropským státem a jeho osud musí být nakonec v souladu se silami, které v této oblasti jsou dominantní“. Jeho zpráva z října 1940, v níž znovu tvrdí, že i po válce Češi budou nuceni hledat vyrovnání s Německem, zřejmě nepočítala s mocným posunem Sovětského svazu do střední Evropy k Chebu. Kupodivu počítá ony Čechy, kteří jsou činní v odbojovém hnutí, za nezodpovědné vůči rozumným Čechům, kteří se snaží stykem s Němci zabránit dalším katastrofám. Zpráva byla psána několik týdnů po Kennanově rozmluvě se mnou v berlinském Grünewaldu. V této rozmluvě Kennan však naopak poslal povzbuzující zprávu generálu Eliášovi o budoucím rozšíření protiněmecké koalice. Vzal na vědomí moje informace o šířícím se odbojovém hnutí, jen vzhledem k jím předvídanému dlouhému trvání války [nejméně do konce 1944] radil Eliášovi k šetření silami až na poslední fázi války. Když jsem mu řekl, že Eliáš počítá s nutností pro český národ dokázat bojem vůli k nezávislosti, souhlasil.

Dalším sporným místem je odstavec, kde srovnává stížnosti Čechů po okupaci se stížnostmi sudetských Němců za první republiky. Předně sám vychází ze skutečnosti, že Hitlerovi sudetští Němci byli jen záminkou, za druhé německé stížnosti se nedaly vůbec srovnat s tím, co představovala Frankova opatření za okupace, jež byla součástí jeho plánu na úplné zničení našeho národa. A třetím sporným místem je Kennanovo tvrzení, že snad za Habsburků v Rakousko-Uhersku by byli Češi s radostí přijali řešení, které jim dal protektorát. Totožně s Heymannem jsem přesvědčen, že i v podmínkách Rakousko-Uherska bychom nebyli přijali podobná řešení „s radostí“. Zde si ostatně Kennan sám odporuje, poněvadž na několika místech referuje, že protektorátní vláda je si plně vědoma konečných cílů německé politiky v tomto prostoru. Vědomí, že Němci podnikají cílevědomě pokus o likvidaci českého národa, bylo tehdy společně zdrcující většinu našich lidí a Kennan je znal rovněž.

Nemůže být lepším zakončením této krátké recenze nežli citát Kennanovy víry v český národ z jeho osobních poznámek k Mnichovu z října 1938: „Historie Československa Mnichovem však neskončila. Nemělo by smyslu si zmenšovat nebezpečí a těžké zkoušky, které naň čekají. Ale pokud je vůbec možno si dělat závěr z klikaté historie tohoto kontinentu, pak je to závěr, že síla, odvaha a vy-

trvalost — a to jsou právě vlastnosti, které český národ má dnes ve větší míře než kdykoliv předtím — nemohly být nikdy trvale potlačeny a že nakonec si vždy vydobýly správné místo v měnicím se toku politického života. Tato myšlenka sice neutěší Čechy v jejich dnešní ná-

ladě plně zahořklosti a beznaděje. Může však být zdrojem útěchy těm v cizině, kdo sledovali jejich minulé zápasy se sympatií a obdivem a nikdy nepřestali přát Čechům dobro pro budoucnost.“

Hubert Masařík

DKRÁT O NĚMECKÉ OTÁZCE

Welles H a n g e n, *DDR. Der unbequeme Nachbar* (přeloženo z originálu *The Muted Revolution*, New York 1966), Piper and Co Verlag, München 1967, 211 str.
Eberhard S c h u l z, *An Ulbricht führt kein Weg mehr vorbei. Provozierende Thesen zur deutschen Frage*, Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg 1967, 271 str.

Autor první knihy, americký novinář Welles H a n g e n, pokládá za klíčovou otázku při řešení německého problému vývoj v NDR. Konstatuje, že existují dva německé státy a že by bylo nerealistické jeden z nich, NDR, ignorovat. Sjednocení Německa na základě svobodných voleb je dnes spekulativní výmysl, jehož provedení by nedovolil ani SSSR ani USA. NDR získala stejně jako NSR sebedůvěru a sebevědomí a podstatně posílila své postavení. V důsledku uvolnění, které probíhá v obou blocích, se v NDR vyvíjí „národní komunismus“, který by pro vývoj ve střední Evropě mohl mít nedozírný význam.

Autor se nejprve zabývá státním a politickým zřízením, vedoucími osobnostmi politického a hospodářského života a hospodářskou situací NDR všeobecně. Na mnoha místech ovšem informuje o vývoji a o situaci v různých oblastech života NDR na základě rozhovorů s jednotlivými obyvateli NDR, takže tyto informace postrádají žádanou míru objektivnosti. Daleko pozoruhodnější jsou jeho celkové závěry a jeho postoj k vývoji NDR vůbec.

Autor konstatuje, že NDR, kdysi největší hospodářská zátěž Moskvy, se stala od roku 1960 nejdůležitějším obchodním partnerem SSSR. Do popředí se dostala nová generace pragmatických politiků a národohospodářů. To je podle autora důležitý jev, který vysvětluje snahu NDR o samostatnější politiku.

Autor přikládá velký význam zavedení nového ekonomického systému (NES) v NDR. Podle autora se od všech dosavadních reforem liší tím, že přestal apelovat na uvědomění lidí, hospodářským vedoucím poskytl nové a dalekosáhlé pravomoci a hlavním kritériem podnikání učinil zisk. Autor označuje NES za jeden z nejrevolučnějších experimentů v komunistickém světě po likvidaci stalinského kultu a zároveň za hospodářskou protiváhu politické destalinizace po roku 1956. Nový

ekonomický systém v NDR je přes veškeré obtíže uskutečňován a přispívá ke stabilizaci. Podle autora jsou hospodářské reformy v NDR nejdůležitější v celém socialistickém táboře. Hospodářský úspěch a celkové uvolnění „východního bloku“ umožnily rovnoprávnější a samostatnější vystupování NDR.

Problematiku vztahů NSR—NDR označuje autor za nejdůležitější faktor zahraničního i vnitropolitického vývoje a postoje NDR. Autor líčí složitost vztahů NDR—NSR, kritizuje chyby na obou stranách a dochází k závěru, že politika Bonnu, prosazující politiku výlučného zastupování a diskriminace NDR, vlastně ztěžuje celý vývojový proces v NDR, obzvláště je pak příčinou strnulosti v oblasti politické a kulturně politické. Podle autora názoru by ústupnější politika Bonnu přispěla k liberalizaci politické atmosféry v NDR a tak celkově podpořila proces liberalizace Východu a celkové uvolnění.

Rovněž tak hodnotí i postoj USA. USA by se konečně měly pokusit o přehodnocení svého postoje k NDR. Autor nenavrhuje plně diplomatické uznání, ale zatím jen normalizaci obchodních vztahů, stejně tak jako i zlepšení obchodních vztahů celého Západu s NDR. Zdůvodňuje tento návrh tím, že by to jednak posílilo pozici NDR ve vztahu k SSSR, jednak pomohlo překonat pocit izolovanosti a závislosti v NDR. V této souvislosti kritizuje autor Z. B r e z e z i n s k é h o, který v *Alternative to Partition* (Mezinárodní vztahy č. 1/1967) naopak navrhuje izolaci NDR a zlepšování vztahů jen s ostatními socialistickými zeměmi a počtá s tím, že by učinila z NDR pramen obtíží pro SSSR, který by se jí jakožto neúnosného zatížení vzdal. Autor tento názor vyvrací tvrzením, že Brezinskí zjevně nedoceňuje význam NDR pro SSSR a na straně druhé zase přeceňuje možnosti SSSR. Dokládá to právě na vývoji NDR směrem k určité